

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2012
FORFATTER:	Jørgen Henneke
TITEL:	L. A. Winstrup – en glemt arkitekt.
KORT RESUME:	L.A. Winstrups byggerier og restaureringer i Kolding Kommune 1856 til 1889.

L.A. WINSTRUP – EN GLEMT ARKITEKT

AF JØRGEN HENNEKE

I dag er der næppe mange borgere i Kolding Kommune – bortset fra arkitekter – der forbinder noget med navnet L.A. Winstrup, selv om arkitekt, kongelig bygningsinspektør Lauritz Albert Winstrup (1815-1889) i næsten 30 år – fra 1860 til 1889 – virkede i Kolding, hvor han stod fadder til adskillige byggerier, hvoriblandt var byens nye rådhus. Winstrup blev i det 20. århundrede overskygget, først og fremmest af arkitekt Ernst Petersen (1883-1953), der om nogen var med til at præge den massive udvikling i den østjyske fjordby. Ved en sær skæbnens ironi skulle det ovenikøbet falde i Ernst Petersens lod at ombygge Winstrups italienskprægede rådhus i 1920'erne. Det er imidlertid synd og skam, at viden om en mand som L.A. Winstrup alene findes i magasinerne på Rigsarkivet, Landsarkivet i Odense og Stadsarkivet i Kolding, og jeg vil derfor i det følgende hente ham frem fra glemselen, forsøge at ridse det 19. århundredes stilhistoriske udvikling op og derved redegøre for Winstrups arkitekturhistoriske baggrund.

Fra årene omkring 1800 er der i store træk kun én arkitekt i det enevældige danske monarki, der stadig huskes, nemlig kgl. landbygmester i Holsten C.F. Hansen (1756-1845). Han kom som 28-årig til Altona i 1784 og siden – omkring år 1800 – til København. Det blev ham beskåret at præge og ligefrem

dominere det arkitektoniske formsprog i monarkiet med sine rene, klassicistiske linier og former, men længere nede i Europa var nye signaler allerede på vej. Den gamle enevældige, feudale og autoritære kulturs tid var ved at rinde ud og give rum til det borgerligt-industrielle samfund. Det betød, at arkitekturens formsprog i 1800-tallets første halvdel blev præget af en krise, et opgør med de historiske stilarter. Ganske vist var der stadig disciple fra Hansens skole, der trofast fortsatte i mesterens spor, f.eks. Jørgen Hansen Koch (1787-1860). Andre, bl.a. tyskeren G.F. Hetsch (1788-1864), der i 1815 kom til Danmark, var derimod stærkt påvirket af sin jævnaldrende berlinske kollega og europæer, en af de helt store tyske arkitekter, Karl Friedrich Schinkel (1781-1841).

Schinkel begyndte ligesom Hetsch med det klassicistiske, idet hans første store værk var Neue Wache i Berlin 1818, men allerede i 1823 betrådte han hidtil ukendte stier med Friedrichwerdersche Kirche i Berlin, som med sin nygotik ikke lignede noget, man hidtil havde set. Hetsch overtog allerede i 1835 C.F. Hansens professorat og blev frem til sin død i 1864 normsættende for den periode, vi betegner som senklassicismen. Han blev vel i virkeligheden fornyeren af dansk arkitektur.

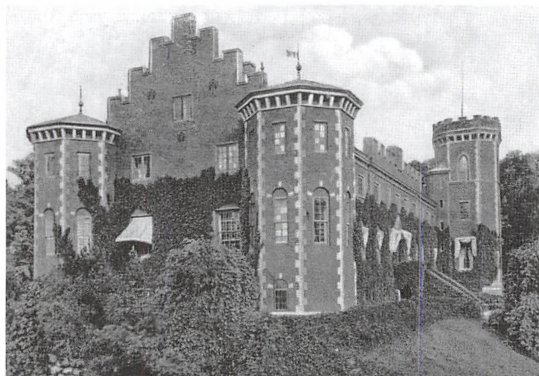
Senklassicismen kan gennem 1800-tallets anden halvdel groft opdeles i to grupper. Den

europæiske historicisme og nationalromantikken. Man kan, lidt forenklet, tale om fire danske arkitektgenerationer i perioden 1780-1880, nemlig den klassicistiske med C.F. Hansen, den senklassicistiske med J. Hansen Koch og G.F. Hetsch, den historicistiske med M.G. Bindesbøll (1800-1856), J.D. Herholdt (1818-1902), brødrene J.H. Nebelong (1817-1871) og N.S. Nebelong (1806-1871) og L.A. Winstrup, samt endelig den nationalromantiske og frie historicistiske med Martin Nyrop (1849-1921), Ferdinand Meldahl (1827-1908) og Hack Kampmann (1856-1920).

De eksempler på Lauritz Albert Winstrups byggerier, der illustrerer denne artikel og som i store træk spænder over perioden 1843-1889, altså hovedsageligt den historicistiske periode, viser et stilhistorisk formsprog med frit valg fra alle hylder.

Det faldt i Winstrups lod især at få opgaver i Hertugdømmet Slesvig, idet hans livsbane kom til at forløbe med base først i Flensborg 1851-1860 og dernæst i Kolding fra 1860 til 1889. Han repræsenterede såvel senklassicismen som den europæiske historicisme, men var leveringsdygtig i snart sagt alle tænkelige stilarter, som vi skal se. Winstrup hørte ikke til de banebrydende arkitekter og nåede ikke op på siden af sine jævnaldrende kolleger – bl.a. Bindesbøll – men han blev den førende arkitekt i Hertugdømmet Slesvig i Frederik 7.s regeringsperiode.

L.A. Winstrup var født 1815 i København, blev optaget på akademiet i 1836, elev hos G.F. Hetsch, tildelt den lille og store sølvmedalje, C.F. Hansens medalje og senere den lille og store guldmedalje. Han fik første gang i 1843 forbindelse til hertugdømmerne, da han udførte tegninger til det sølvdrikkehorn,

Basnæs ved Skelskør, hvor L.A. Winstrup i 1843 arbejdede sammen med G.F. Hetsch.

som taknemlige borgere overrakte den stænderdeputerede politiker Peter Hiort Lorenzen (1791-1845) som tak for hans indsats for danskheden – denne begivenhed fandt sted på Skamlingsbanken sydøst for Kolding, dengang beliggende i Hertugdømmet Slesvig.

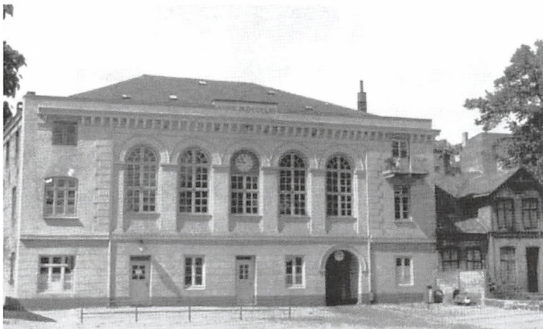
1843 arbejdede Winstrup også som konduktør for Hetsch på den sydvestsjællandske herregård Basnæs. Han havde allerede tidligere, i 1838, berejst Tyskland sammen med Theophilus Hansen (1803-1891). I 1846 rejste han, på opfordring af Rentekammeret, til Island for at planlægge en udvidelse af domkirken i Reykjavik, som snart efter kom til udførelse. I 1847 kom så "the grand tour" Europa rundt: Tyskland, Østrig, Italien, Grækenland, Lilleasien (Konstantinopel), Frankrig og England, hvor han i London besøgte Verdensudstillingen.

FRA FLENSBORG TIL KOLDING

I 1851, mens han opholdt sig i London, udnævntes han til stadsbygmester i Flensborg,

hvortil siden kom stillingerne som tilsynsførende med toldvæsenets og skovbrugets bygninger samt konsulent for kirkevisitatoriet i Flensborg. I de efterfølgende år byggede han adskillige nye kirker, skoler, sygehuse og privatboliger i hertugdømmet, og i 1854 lod majestæten nådens sol skinne på Winstrup ved at tildele ham ridderkorset af Dannebrog for hans ombygning af Fedder Mommsens gamle pakhus på Holmen i Flensborg til stænderbygning. Hertugdømmet Slesvig fortsatte nemlig efter enevældens ophør i 1849 med de gamle enevældige forordninger og dermed også med den rådgivende stænderforsamling. Stænderbygningerne skabtes ved om- og tilbygning af den gamle købmandsgård og må betragtes som Winstrups hovedværk. 1854 var også året, hvor Frederik 7. besluttede at anvende slottet i Glücksborg til residens, og Winstrup blev derfor bedt om at indrette det store hus på passende royal vis. Selvfølgelig kunne han ikke dy sig for at foreslå gavle og kviste tilbageført til det oprindelige udseende fra renæssancen, men det blev der desværre ikke noget af.

I 1858 blev Winstrup medlem af Akade-

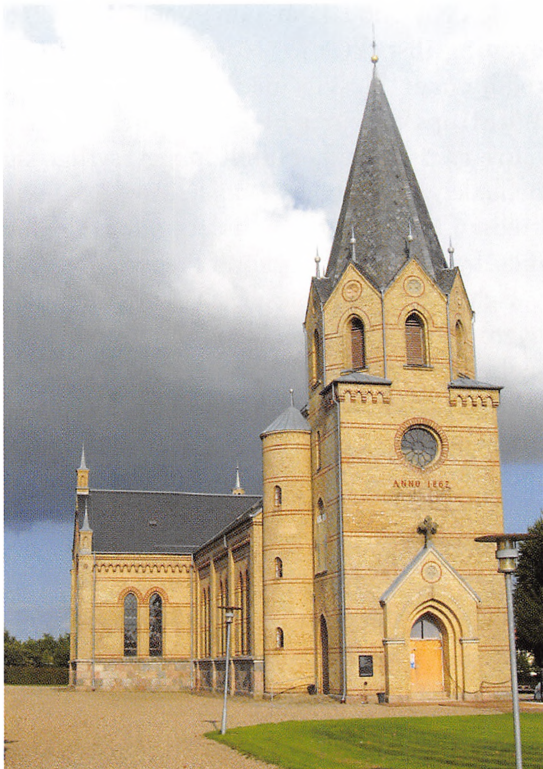
Stænderbygningen på Holmen i Flensborg.

miet, og i 1860 kom udnævnelsen til kgl. bygningsinspektør for Nørrejylland og Hertugdømmet Slesvig med bopæl i Kolding. Winstrups arbejder blev imidlertid, især i hans Flensborgtid, omtalt noget syrligt og nedladende i de højere, akademiske arkitektkredse i København, men det anfægtede dog ikke hans bysbørn og kong Frederik 7. Man var glad for ham i Slesvig, og hans stænderbygning og latinskole i Flensborg nød stor anseelse og respekt.

Men nu oprandt en ny epoke for den travle mand. Han flyttede teltpælene til Kolding, som i 1860 var et mindre bysamfund på knap 4000 indbyggere. Til sammenligning havde en by som Haderslev på dette tidspunkt omkring 8000 indbyggere, men i løbet af få år vendte billedet som følge af den nye 1864-grænse. Nu fik Winstrup noget mere at se til, idet hans embedsområde udvidedes med Jylland nord for Kongeåen samt Fyn. I den nyindrettede tegnestue øverst oppe i ejendommen Jernbanegade 28, hvor han også boede privat, så en lang række projekter i de kommende år dagens lys. I 1862 udnævntes han til professor ved Akademiet, og snart gik det løs med to virkelig store byggerier: Slottet i Ribe (det senere kunstmuseum) og Tyrstrup Kirke.

Nederlaget i 1864 bevirkede, at hans virksomhed syd for Kongeåen ophørte og fremover "kun" omfattede Nørrejylland og Fyn med øer. Nu kom der til gengæld byggeopgaver i Odense, Fredericia, Varde, Vejle og masser af offentligt og privat byggeri i Kolding. Byen havde efter 1864 fået status som grænseby med jernbaneforbindelse mod syd, nord, øst og snart efter vest og udviklede sig eksplosivt, medens udviklingen i de gamle købstæ-

Tyrstrup Kirke. Foto: Jørgen Henneke.

der syd for Kongeågrænsen efterhånden gik i stå. I Kolding by var Winstrup mester for Kolding Rådhus (1873-75), Mindehøjen på Den gamle Kirkegård fra 1875, Løveapoteket, Aksestov 6, Døtreskolen, Katrinegade 11 (nu en del af Kolding Realskole), Kolding Låne- og Diskontokasse, Jernbanegade 22, den gennemgribende restaurering og ombygning af Sct. Nicolai Kirke 1885-86 og det nu nedrevne toldkammer på Kolding Havn i 1886. Han var også igennem hele perioden tilsynsførende med Koldinghus, hvor han bl.a. stod for en overdækning af dele af ruinen 1881-84. Af de omkringliggende kirker nybyggede

han Tyrstrup Kirke og ombyggede gennemgribende Ødis, Hjarup, Sdr. Stenderup og Dalby kirker.

Noget af det sidste, Winstrup tegnede før sin død i 1889, var hovedbygningen til det nye seminarium i Jelling. En to-etages høj bygning i nederlandsk renæssance, men her kunne den 74-årige arkitekt for en gangs skyld dy sig. Der kom hverken vælske gavle eller kamtakker på dette hus i lighed med Ribe Kunstmuseum. Kun cementbåndene i facaden og rundbuestikkene over døre og vinduer røbede arkitektens intentioner.

Den uigenkaldeligt sidste opgave, der bar Winstrups navn, blev den lille hedekirke i Kølkeær Sogn nord for Brande. Tegningerne forelå, men det blev en byggesag post mortem, da kirken først indviedes i 1891.

Laurits Albert Winstrup, hvis enkle og prunkløse gravsted endnu i dag kan ses på Kolding gamle Kirkegård, var den pligtopfyldende embedsmand, som samvittighedsfuldt løste de ham stillede opgaver til øvrighedens

Kolding Rådhus opført 1873-75. Fra omtale i *Illustreret Tidende*.

tilfredshed og modtog anerkendelse herfor. Dygtige og talentfulde arkitekter som Herholdt og ikke mindst Bindsbøll havde begge opført huse i Flensborg, og det var skæbnens ironi, at Winstrup måtte fuldføre Bindsbølls smukke ejendom Villa Sollie i Flensborg efter Bindsbølls pludselige død i 1856.

Som hos de øvrige europæiske arkitekter udviklede Winstrups arkitektur sig fra Hetschs noget tørre og rationelle senklassicisme til en friere stil, men uden den selvstændighed og den kreativitet, som f.eks. Bindsbøll lagde for dagen, selvom også han var rendyrket historicist. Winstrup forblev imidlertid hele sit liv den tro discipel af Hetsch.

Eftertiden har været noget hård ved Winstrup. Lektor ved Arkitektskolen i Aarhus, Kristian Berg Nielsen, hævder i sin artikel om Winstrup i værket "Grænselandets Gemte Skatte", at hans indsats blev offer for en eftertids afregning med en arkitekturstil og -epoke, der stod i vejen for en kunstnerisk fornyelse, og at det er eftervirkninger af denne "fortrængning", som medfører, at hans

Portræt af L.A. Winstrup. Foto: Caprani, Kolding.

Sparekassen for Kolding og Omegn, Slotsgade opført 1879. I baggrunden ses rådhuset. Foto o. 1900.

navn og værker stort set er gået i glemmebogen. Selvom mange stadig rynker på næsen af den forlorne romantik, kamtakker, renæssancegavle og frit valg på alle hylder, som kendetegner historicismen, findes de fleste af Winstrups bygninger faktisk i dag i forbløffende god stand, og nærværende forfatter har haft stor fornøjelse ved at genopdage disse huse fra en svunden tid og ved selvsyn konstatere, hvor meget hans huse – trods kritik – har bidraget til at festliggøre vore by- og landsby-samfund med deres usædvanlige, noget stilforvirrede fremtoning.

Gymnastiksalen til Kolding Kommunale Skoler, nu Nicolai Scene set fra Katrinegade. Foto: Jørgen Henneke.

KILDEmateriale

Ida Haugsted: L.A. Winstrups rejse til Island. Architectura 20, 1998.
 Ida Haugsted: To patriciervillaer. Nebelong og Winstrup i Ribe. Architectura 12, 1990.
 Christian Kaatmann: Byggestil og Byggeskik – nationale strømninger i sønderjysk arkitektur 1850-1940.
 Hans Munk Hansen: Danske arkitekter i Flensborg omkring 1850. Sønderjysk Årbog 1985.
 Kristian Berg Nielsen: L.A. Winstrup – en europæer i grænselandet. "Skjulte skatte i grænselandet" 2010.
 August F. Schmidt: Kolding rådhus' bygmester. Fra Koldingegnen 1956.
 Weilbachs Kunstnerleksikon.
 Keld Bøllund: Vælske gavle og en kongelig bygningsinspektør i Kolding, Koldingbogen 1991.
 J.P. Trap: Hertugdømmet Slesvig, Bind 1-2. 1864
 Erik Bondo Svane: Arkitekten L.A. Winstrups vigtigste arbejder. Sønderjylland mellem krigene. Særtryk af Sønderjyske årbøger 1947.
 Den gamle Katedralskole. Haderslev Byhistoriske Arkiv 2005.

OVERSIGT OVER ARKITEKT

L.A. WINSTRUPS VÆRKER 1856-1889
 (IKKE KOMPLET)

Byggerier i nuværende Kolding Kommune er sat med kursiv.

1856 Ødis Kirke (ombygning)

1860 Nygade 46, Aabenraa, Günderoths Stiftelse

1860 Kirke Allé, Sønderborg, Sct. Jørgens Hospital. Nedrevet

1860 Gram Sygehus

1860-64 Slottet i Ribe (Ribe Kunstmuseum)

1861-63 Holm, Flensborg. Regerings- og retsbygning (Fedder Mommsens gård) nu varehus Karstadt

1862 Varde Toldkammer

1862 Tyrstrup Kirke

1863 Ærøskøbing Rådhus

1868 Hjarup Kirke (ombygning)

1869 Sdr. Stenderup Kirke (ombygning)

1869 Varde Kirke, spir

1869 Hostrup Kirke restaurering

1871 Lindelse Kirke restaurering

1872 Dalby Kirke (ombygning)

1872 Vejle Hospital (nedrevet)

1872 Varde Rådhus

1873-75 Kolding Rådhus (ombygget af Ernst Petersen i 1924)

1874 Skanderup Kirke (restaurering)

1875 Vejstrup Kirke (restaurering)

1875 Mindehøj på Kolding gamle Kirkegård for de faldne i de slesvigske krige

1876 Fredericia, mindesmærke for Olaf Rye (sokkel og gitter)

1877 Filskov Kirke

1877 Blåhøj Kirke

1877 Akseltorv 6, Kolding, Løveapoteket

1878 Sct. Hans Kirke og kloster, Odense, restaurering

1879 Sparekassen for Kolding og Omegn, Slotsgade

1880 Fredericia, Triumfbue over Bissens buste af general Bülow

1881 Gymnastikhuset, nu Nicolai Scene

1881 Døtreskolen, Katrinegade 11, Kolding, nu Realskolen

1881 Aabenraa, Sct. Nicolai Kirke restaurering

1881 Varde Kirkegårdskapel

1881-84 Koldinghus rest. (overdækning)

1883 Skærup Kirke restaurering

1883 Vendersgade, Fredericia; Posthus

1884 Jernbanegade 22, Kolding Låne- og Diskontokasse

1884-85 Obbekær Kirke

1885-86 Kolding, Sct. Nicolai Kirke, rest.

1886 Kolding Havn, toldkammer (nedrevet).

1886 Marstal Toldkammer

1888 Varnæs kirke, (ombygning)

1889 Jelling Seminarium, hovedbygningen.

1891 Kølke Kirke (post mortem.)